

Віталій ЛЯХ, доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу історії зарубіжної філософії
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
<https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>

КОНТЕНТ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ І КОМУНІКАЦІЯХ СПІВРОБІТНИКІВ ВІДДІЛУ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Передусім слід зазначити, що здобутки відділу історії зарубіжної філософії вже було подано на сторінках часопису «Філософська думка»¹ 2016 року. Проте за цей час було здійснено важливий крок у напрямку до розширення контактів і плідної співпраці з нашими зарубіжними колегами. Важливо підкреслити, що співробітники відділу підтримують зв'язки з провідними вченими Німеччини, Франції, Великобританії, Болгарії, Польщі, Чехії, США та інших країн світу. Метою цих контактів було не лише ознайомлення філософської спільноти України зі здобутками західної та східної філософії (як приклад такого роду діяльності можна вказати на видання 1996 року двох хрестоматій та низки перекладів²), а й налагодження співпраці із зарубіжними колегами.

Зокрема, останніми роками у відділі склалася багаторічна і плідна співпраця з французькими колегами, які працюють над тематикою методології історико-філософського дослідження, рецепції аналітичної філософії французькою філософією, оновлення соціальної філософії та філософії розуму засобами лінгвістичної філософії. Так, починаючи з 2003 року співробітниця відділу О. Йосипенко підтримує тісний зв'язок з французькими колегами та регулярно стажується у Домі наук про людину (Париж, Франція), Національному центрі книги (Париж, Франція). 2018 року вона стала Асоційованим професором Дому наук про людину і отримала запрошення цієї інституції для завершення проєкту «Рецепція аналітичної філософії у Франції та сучасна французька філософія» 2021 року.

Результатами цієї співпраці в галузі історико-філософського дослідження можна вважати переклади О. Йосипенко книг П. Адо, таких, як «Покривало Ізиди» (2016) та «Філософія як спосіб життя» (2020). Історико-філософські концепти і настанови цього запитаного у сучасній французькій думці

---

¹ Див.: *Філософська думка* (2016), 6.

² Див.: «Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями» (К., 1996); «Сучасна зарубіжна соціальна філософія» (К., 1996); «Після філософії: кінець чи трансформація?» (за ред. В. Ляха, К., 2000); Ж.-П. Сартр «Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології» (пер. В. Ляха, П. Тарашука, К., 2001); Ю. Габермас «Філософський дискурс Модерну» (К., 2001); Р. Каюа «Людина та сакральне» (пер. А. Усик, за ред. В. Ляха, К., 2003); І. Лепп «Християнська філософія екзистенції» (пер. В. Ляха, О. Маршупенко, К., 2004) та ін.

філософа, такі, як вимога об'єктивності дослідження, розрізнення актуалізації сенсу тексту автора минулого та його історико-філософського прочитання, вимога контекстуалізації тексту минулого в матеріальній культурі своєї доби та духовно-інтелектуальній традиції, якій він належить, О. Йосипенко аналізує в низці публікацій, а також у лекціях, прочитаних студентам та аспірантам Києво-Могилянської академії, Інституту філософії та слухачам Літньої філософської школи при Інституті філософії.

Важливим напрямком співпраці відділу є організація міжнародних конференцій, а також міжвідділового семінару на тему «Філософія мови та філософія розуму», координаторами якого є О. Йосипенко та В. Навроцький. На першому засіданні семінару 22 жовтня 2019 року виступив В. Декомб із доповіддю на тему «Філософія першої особи». 2020 року матеріали семінару, а також організованих О. Йосипенко виступів В. Декомба в університеті імені Тараса Шевченка та у Французькому культурному центрі, було опубліковано в тематичному числі часопису «Філософської думки» (№ 6) за редакцією О. Йосипенко та В. Навроцького. Проблематика оновлення філософії розуму внаслідок лінгвістичного повороту у філософії, який дає змогу по-новому поставити питання про персональну та колективну автономію, була в центрі конференції «Соціальна та персональна автономія» за участю В. Декомба, а також С. Мішона і Б. Гнасуна, 2008 року (Київ), підготовленої за участі О. Йосипенко, а також дискусії у Французькому культурному центрі щодо головних тез книги В. Декомба «Інституції сенсу» (2007) в перекладі О. Йосипенко. Своє бачення проблематики наслідків лінгвістичного повороту у філософії, сформоване попередніми стажуваннями у Франції та спілкуванням із французькими колегами, О. Йосипенко висвітлила у монографії «Від мови філософії до філософії мови» (2012), а також у низці статей.

Проблема ідентичності, яку досліджують працівники відділу в різних її вимірах (культурному, соціальному та історико-філософському), була предметом обговорень з французькими філософами під час спільних конференцій та дискусій. Концепт гетерогенної ідентичності vs гомогенної ідентичності було презентовано на конференції «Інклюзивна концепція європейської ідентичності» (2011, Київ) за участю М. Крепона, що відбулася після виходу його книги «Європейські іншості» (2011) в українському перекладі О. Йосипенко. Семінар з філософії мови та філософії розуму отримав згоду на виступ М. Крепона 2021 року на тему «Практика письма та мовне наслідство». Підхід до проблеми ідентичності з аналітичного погляду, представлений працею В. Декомба «Клопоти з ідентичністю», став предметом обговорення під час дискусії на тему «Проблеми колективної ідентичності» у Французькому культурному центрі 24 жовтня 2019 року, організований О. Йосипенко. Концепт практичної ідентичності, що його розвивають в аналітичному дусі представники сучасної французької соціології, перебуває у фокусі досліджень Ф. Урфаліно, програмну статтю якого «Ухвалювати рішення разом. Ідентичність, реальність та спосіб буття деліберативних тіл» було пере-

кладено та опубліковано у «Філософській думці» 2017 року (№ 1) у супроводі статті О. Йосипенко «Онтологія колективний сутностей».

Історико-філософській проблемі рецепції присвячено два проекти О. Йосипенко, підтримані Будинком наук про людину (Париж, Франція): «Роль та місце Вітгенштайна у французькому інтелектуальному пейзажі: мода чи зміна способу філософування?» (2018), «Рецепція сучасної аналітичної філософії у Франції та сучасна французька філософія» (2021), а також низку її публікацій в українських виданнях. Реалізований авторкою підхід спрямовано на наголошування незбігу структури інтелектуального, загальнонаціонального та культурного полів, в яких продукують певні ідеї та праці, та тих полів, в яких їх потім ретранслюють. Історик філософії має досліджувати ці незбіги, які пояснюють численні непорозуміння в рецепції творів та думок відомих зарубіжних авторів, щоб уникнути уявлення про історію ідей як суто інтелектуальну, коли ідеї передають незалежно від культурного контексту, так само, як передають віруси.

Окрім досліджень проблем сучасної французької філософії, які здійснює О. Йосипенко в живому контакті з французькими філософами, такими, як В. Декомб, Ф. Урфаліно, Л. Пенто, П. Анжель, К. Тьерсеян, М. Крепон, П. Буре, Ф. Вормс, вона також перекладає французьку філософську класику, в тому числі праці Ж.-Ж. Русо («Дискурсія про походження і підстави нерівності між людьми», 2019), П. Бурдьє («Паскалівські медитації», 2021), та бере участь у презентації цих перекладів та їхніх обговореннях на різних культурних платформах. З 2020 року вона є членом журі премії Сквороди Посольства Франції в Україні.

Понад 20 років триває плідне для всього вітчизняного, і не лише філософського, загалу співробітництво відділу історії зарубіжної філософії нашого Інституту та кафедр політичної філософії філософського факультету університету міста Тюбінген (Німеччина) та практичної філософії філософського факультету Рурського університету (Бохум, Німеччина). Зініційована старшим науковим співробітником відділу (тепер також постійним іноземним членом кафедри політичної філософії Тюбінгенського університету) Людмилою Ситніченко наукова співпраця втілюється в організації виступів завідувачів означених кафедр професорів Отфрида Гьофе та Бернгарда Вальденфельса в Україні. Важливою складовою наукового співробітництва та посилення інтеграції вітчизняної філософії до європейського філософського простору стали українські переклади важливих доробків сучасних німецьких філософів. Йдеться насамперед про праці К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, О. Гьофе.

Щодо українських перекладів Л. Ситніченко праць відомого далеко за межами Німеччини професора О. Гьофе, то вони стали органічним продовженням перекладів важливих фрагментів творів К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, М. Риделя, К. Ясперса, М. Бубера та О.Ф. Больнова, репрезентованих в її монографії «Першоджерела комунікативної філософії» (К., 1996). Вже видані в Україні 1998 року вибрані статті О. Гьофе уможливили розуміння того,

що саме його філософські твори стали плідними роздумами над фундаментальними проблемами людського буття в соціальних та особистісних вимірах, заломлених кризь призму справедливості, права, свободи, відповідальності та солідарності. Завдяки зверненню до праць О. Ґофе, насамперед до статей «Справедливість як обмін? До політичного проекту модерну» та «Політична антропологія в особливому полі уваги права» стало зрозуміло, що саме завдяки йому проблема справедливості стала осередком сучасної європейської політичної філософії, яка прагне опосередкувати дві методологічні крайнощі — універсальний сенс основних принципів справедливості та постмодерністське твердження про принципову неможливість запобігти несправедливості. Особливістю тлумачення справедливості Ґофе, як засвідчив переклад його праці «Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу» (К., 2003), є те, що він не лише прагне вийти, але й виходить за межі процедурної теорії Ю. Габермаса та розподільної теорії справедливості Дж. Ролза. Це й стало головною проблемою його наступної монографії «Демократія в епоху глобалізації» (К., 2007). В праці порушено важливу проблему осмислення природи демократичного примусу, якому властиве радше внутрішнє походження: він перебуває в руках самих громадян, із примусу зовнішнього перетворюється на самопримус громадян. Окреслюючи місце справедливості в царині суспільної моралі, Ґофе тлумачить останню досить широко, визначаючи її як наш загальнолюдський обов'язок. Справедливість, витлумачена О. Ґофе (чи не вперше в сучасній європейській політичній філософії) як найвищий принцип людського життя та засада здійснення людської суспільної сутності, має природу морального обов'язку. Принаймні вона є найближчою до обов'язку, який визнають добровільно і який стоїть вище простого примусу, а дистрибутивна корисність стає її справжнім мірилом.

До започаткованого співробітниками Інституту філософії А. Єрмоленком та Л. Ситніченко дослідження комунікативного повороту в західноєвропейській, насамперед західнонімецькій, філософській думці долучився своїми перекладами і науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії В. Куплін. Його переклади творів класиків сучасної німецької філософії (К.-О. Апеля та Ю. Габермаса) стали розширенням ідей, які було репрезентовано в перекладах професора А. Єрмоленка фрагментів таких праць, як «Постметафізичне мислення» Ю. Габермаса та «Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенційної моралі» К.-О. Апеля. Цілком логічно В. Куплін розпочав свій багаторічний перекладацький проєкт з лекцій Ю. Габермаса, які отримали назву «Філософський дискурс Модерну» (К., 2001). Ця неперевершена за своїм змістом праця Габермаса не лише дає читачеві широку панораму європейського філософського дискурсу від Гегеля через Гайдегера, Горкгаймера та Адорно до видатних постатей сучасного франкомовного філософування, а й окреслює методологічну позицію самого автора тексту як захисника «інтерсуб'єктивної реальності комунікативної

дії». Саме так Габермас у передмові до цієї праці визначає її засадову ідею. Варто також зауважити, що вже у передмові до перекладу «Філософського дискурсу Модерну» В. Куплін окреслює подальші обрії своєї перекладацької роботи. Йдеться про відому працю Ю. Габермаса «Постметафізичне мислення» (К., 2011) та про працю «До реконструкції історичного матеріалізму» (К., 2014), яка стала, на жаль, останньою у перекладацькому доробку В. Купліна. Завдяки роздумам Ю. Габермаса у «Постметафізичному мисленні» широкі вітчизняному загалу стала зрозумілішою його стратегія реконструкції прагматичного повороту в аналізі мови, а також захисту ідеї комунікативного розуму в контексті сучасних теорій значення та дії, в полеміці з контекстуалістськими варіантами критики розуму. Щодо праці Ю. Габермаса «До реконструкції історичного матеріалізму», яка впродовж багатьох доперебудовних років перебувала в закритому доступі московських бібліотек, то її переклад був очікуваним та необхідним для розуміння як творчої еволюції самого Габермаса, так і німецької політичної філософії загалом. Ця по-справжньому потрібна та унікальна книга уможлиблює (в річищі плідної рівноваги філософського та соціологічного дискурсів) глибоке розуміння цілої низки засадових проблем сучасної політичної філософії: ідентичності, легітимації, соціальної еволюції.

Важливою подією у перекладацькій роботі відділу історії зарубіжної філософії став переклад В. Купліним безумовно класичної праці відомого німецького філософа К.-О. Апеля «Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенційної моралі» (К., 2009). Осереддя цієї, найчастіше цитованої праці К.-О. Апеля стала актуальною й до сьогодні проблема раціонального обґрунтування етики, яку він сподівався дослідити (як зазначено у передмові до означеного перекладу) в окремій книжці під назвою «Раціональність, етика та утопія».

Співробітники сектору історії східної філософії також розвивають співпрацю з провідними зарубіжними дослідницькими центрами та університетами.

Зокрема, О. Ярош є асоційованим дослідником Центру дослідження Азії, Суссекський університет (Великобританія), а також членом міжнародної наукової асоціації «Товариство дослідників Центральної Євразії» (США) і наукової ради видавничої серії «Філософська культура і освіта», Університет Катанії, Італія. Він також розвиває співпрацю із Центром сучасного Сходу у Берліні, у 2008 та 2021 роках проходив тут стажування за підтримки Німецької служби академічних обмінів (DAAD).

О. Ярош брав участь у міжнародному проекті «Майбутні сценарії міграції для Європи» разом із Краківським економічним університетом (Польща), за підтримки програми Європейської комісії «Горизонт 2020» у 2020—2021 роках, а також у міжнародному проекті «Уявні світи. Роль культурної уяви у формуванні (не)релігійного світогляду пострадянських науковців-природознавців» разом із Краківським педагогічним університетом

(Польща) за підтримки Бірмінгемського університету (Велика Британія) і «Фонду Темплтона» (США) у 2020—2021 роках.

Ю. Завгородній є членом ради Асоціації дослідників езотеризму і містицизму (2009 — дотепер). До Асоціації увіходять учасники з таких країн: Білорусь, Ізраїль, Казахстан, Канада, Молдова, Німеччина, Польща, Росія, Україна. Він активно співпрацює з Інститутом індології та центрально-азійських досліджень Лейпцігського університету, де проходив стажування у 2011 та 2014—2015 роках за підтримки Німецької служби академічних обмінів (DAAD).

С. Капранов у 2009—2015 роках був членом Асоціації дослідників езотеризму і містицизму, а також членом ради Асоціації досліджень езотеризму і містицизму у 2009—2010 роках. Він був співорганізатором міжнародних конференцій, які проходили під егідою Асоціації.

К. Малахова активно співпрацює з центром розвитку юдаїки «Самбатіон», бере участь у організації та проведенні літніх шкіл. Вона також брала участь у міжнародному проєкті на замовлення Єврейської комісії при Конгресі США та була редактором шеститомного довідника, присвяченого історії єврейських містечок Білорусі.

Також співробітники сектора сприяють ознайомленню вітчизняної філософської спільноти із працями представників східної філософської думки. Зокрема, О. Ярош був науковим редактором перекладу трактату Ібн Сіні «Книга спасіння» (Кітаб ан-Наджа), здійсненого з арабської мови М. Якубовичем³. Книга являє собою перший повний переклад трактату видатного арабського філософа-перипатетика іноземними мовами і являє собою виклад логіки, фізики й метафізики. «Книгу спасіння» можна сприймати як спробу написання відносно невеликого, але змістовного викладу східного перипатетизму й неоплатонізму.

Ідеї Ібн Сіні мали велике значення для розвитку ісламської інтелектуальної традиції, зокрема філософії (фалсафа), спекулятивної теології (калам), містичної думки (ірфан). Інтелектуальний вплив спадщини Ібн Сіні, відомого на Заході як Авіцена, виходить далеко за рамки мусульманського світу. Завдяки перекладу «Книги Спасіння» ми починаємо відкривати оригінальну спадщину арабських філософів вітчизняній філософській аудиторії.

Вагомий внесок у переклади наукових статей східної тематики належить Ю. Завгородньому, який здійснив переклад з англійської статті відомого дослідника індійської метафізики, традиційної думки і мистецтва А. Кумарасвами (1877—1947)⁴. Ю. Завгородній також долучився до перекладу першої книжки з джайнізму українською мовою⁵.

³ Див.: Ібн Сіна (2020). *Книга спасіння. Логіка. Фізика. Метафізика*. Київ: Темпора.

⁴ Див.: Кумарасвами, А. (2020). Східна мудрість і західне знання / Пер. з англ., вступ. стаття і примітки Ю. Ю. Завгороднього. *Східний світ*, 4, 160—175.

⁵ Див.: Сангаве, В.А. (2020). *Аспекти джайнізму* / Пер. з англ., передмова Ю. Завгороднього і Д. Редьки. Київ: Сафран.

Слід також відзначити переклад книжки провідного американського дослідника вайшнавської думки і сакральних текстів вайшнавизму, професора Раві Гупти ⁶.

А. Стрелкова переклала з японської перший розділ (містить філософські принципи мистецтва чаювання) найважливішого трактату видатного майстра чайної церемонії Сен-но Рикю (1522—1591) з мистецтва чаювання «Нампороку» (南方録)⁷, а також з китайської мови трьох сутр: «Мала сутра про порожнечу», «Сутра серця», «Діамантова сутра», які подано у вигляді додатків до монографії «Буддизм: філософія порожнечі» (К., 2015).

Здобутки, отримані в процесі цієї комунікації, дають співробітникам відділу змогу включатися у світовий контекст розробки актуальної філософської тематики. Досвід спілкування із зарубіжними колегами враховують під час виконання співробітниками планових тем Інституту філософії, підготовки публікацій, виступів на конференціях, а також під час викладання студентам вищих навчальних закладів Києва, аспірантам Інституту філософії і слухачам Вищої школи філософії.

Отже, напрацьовані у відділі теоретичні здобутки, численні переклади та досвіди персональної приналежності до важливих зарубіжних інституційних наукових структур, фондів та університетів, а також численні персональні комунікації з провідними західноєвропейськими колегами мають непересічні світоглядні, методологічні, практичні виміри та сенси як для вітчизняної філософії, так і для української культури загалом. Йдеться насамперед про активне сприяння формуванню ґрунтовної налаштованості нашого суспільства на демократичні моральні та правові європейські цінності.

⁶ *Чайтанья-вайшнавська веданта Дживи Госвами: Госвами Дж. Коли знання зустрічає відданість* (2017) / ред. М.М. Карпіцький, пер. з англ. О.Ю. Кухарук, Ю.Ю. Завгородній (сс. 5—41). Луцьк: Друкмаркет. (Gupta Ravi, M. (2007). *The Caitanya Vaiṣṇava Vedānta of Jīva Goswāmī: When knowledge meets devotion* (2007). London, New York: Routledge).

⁷ Див.: *Східний світ*, (2001), 1, 36—62.